

ОЛІЙНИК О. І.,
кандидат юридичних наук,
начальник Чернігівського
юридичного коледжу
(Державна пенітенціарна служба
України)

УДК 343.2

**ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
ст. 391 КК УКРАЇНИ**

Розглядаються ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України. Основну увагу приділено проблемним питанням, які пов'язані з юридичною оцінкою такого основного елементу об'єктивної сторони, як діяння.

Ключові слова: об'єктивна сторона злочину, злісна непокоря, засуджені.

Рассматриваются признаки объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 391 КК Украины. Основное внимание уделено проблемным вопросам, связанным с юридической оценкой такого основного элемента объективной стороны, как деяние.

Ключевые слова: объективная сторона преступления, злостное неповиновение, осуждённые.

The article studies characteristics of the objective side of body of a crime provided by article 391 of the Criminal Code of Ukraine. Much attention is paid to the problems connected with the legal evaluation of such main element of the objective side as an act.

Key words: objective side of a crime, malicious disobedience, convicts.

Вступ. З того часу, як набули чинності нові Кримінальний та Кримінально-виконавчий кодекси (далі – КК, КВК) України, не вщухають дискусії щодо практичного застосування їхніх окремих положень. Дані положення містять низку недоліків як змістовного, так і техніко-юридичного характеру, що не повністю узгоджуються між собою, про що слушно неодноразово зауважували як науковці, так і безпосередньо народні депутати України, які підготували зміни до цих кодексів [12].

У контексті посилення уваги з боку держави до боротьби зі злочинністю в країні, особливої уваги заслуговує питання боротьби зі злочинністю в місцях позбавлення волі, бо під час учинення злочину у період відбування покарання засудженим нівелюється сама мета покарання. Такий засуджений, як слушно зауважує М. М. Яцишин, зумисно ігнорує кримінально-правові заборони, потім стає причиною підвищеної суспільної небезпеки від таких діянь [13, с. 145]. Тому дослідження даної проблематики з позиції кримінального та кримінально-виконавчого права є нині досить актуальним.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз кримінального та кримінально-виконавчого аспектів злісного невиконання вимог адміністрації установи виконання покарань як складового елементу об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

Результати дослідження. Проблематика застосування ст. 391 КК України для науки кримінального та кримінально-виконавчого права не нова. Її дослідженням опікувалися такі

відомі вчені у цих галузях, як Л.В. Багрій-Шахматов, В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, А.П. Гель, В.В.Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джу́жа, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, В.В. Коваленко, О.Г. Колб, С.Ю. Лукашевич, В.О. Меркулова, П.П. Михайленко, Ю.В. Орел, В.В. Сташиш, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, І.С. Яковець, М.М. Яцишин та ін.

Упродовж останніх років питанню кримінальної відповідальності за вчинення даного злочину було присвячено дослідження Ю.В. Орла «Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи» (м. Дніпропетровськ, 2008 р.), у якому автор спробував з'ясувати та розв'язати проблеми кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. Однак нині чимало проблем, які пов'язані із застосуванням ст. 391 КК України й надалі мають місце у практичній діяльності персоналу установ виконання покарань. Дана проблема, на наш погляд, має декілька причин для існування: по-перше, кримінологічного; по-друге, кримінально-правового та кримінально-виконавчого напрямів.

Кримінологічні причини полягають у тому, що частина протиправних діянь, які за своїми ознаками містять склад злочину передбаченого, ст. 391 КК України мають латентний характер, оскільки їх виявлення оперативними підрозділами установ виконання покарань перебуває на дуже низькому рівні, про що свідчать дані останніх колегій ДПтС України [9, с. 17]. У свою чергу, керівництво установи не завжди підтримує ініціативу співробітників щодо збору фактів та оформлення необхідних документів для подальшого притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за наявності підстав, адже такий кількісний показник негативно вплине на звітність і загальний стан злочинності по установі, як такий, що дає оцінку компетентності керівництва установи. На підтвердження практичного аспекту проблеми можна навести й зауваження С. Ю. Лукашевича, дослідника злочинності у місцях позбавлення волі, котрий слушно вказує на те, що позитивно оцінюється робота тих установ, у яких показники злочинності менші. Ось і наслідок: та установа, де більше, краще й повніше виявляються і реєструються злочини, оцінюється негативно і навпаки. Цілком імовірно допустити, що іноді адміністрація установ виконання покарань застосовує до засуджених заходи дисциплінарного впливу там, де можливо порушення кримінальної справи і притягнення винних до кримінальної відповідальності [5, с. 44–45]. Проте показник злочинності в місцях позбавлення волі досить значний. Так, протягом 2011 р. в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах порушено 377 кримінальних справ проти 346 за 2010 р., з них 344 – в установах виконання покарань та 33 – у слідчих ізоляторах. У виховних колоніях злочинів допущено не було. У 2012 р. за злочинами, вчиненими в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, було порушено 575 кримінальних справ, що на 23,9 % більше ніж у 2011.

Що ж стосується ефективності застосування ст. 391 КК України, то доцільно звернути увагу й на її профілактичний вплив на рівень злочинності в установі, оперативну обстановку, що зумовлює застосування даної статті. Адже її вміле застосування є одним із кримінально-правових заходів запобігання злочинності. Наприклад, у 2011 р. вона була застосована у 137 випадках [8, с. 3]. Ми також підтримуємо позицію О. І., яка, досліджуючи кримінологічне підґрунтя порушень режиму утримання в місцях позбавлення волі, вказує на своєрідну «захисну функцію» застосування ст. 391 КК України стосовно забезпечення режиму утримання засуджених, що полягає у захисті їх від порушень з їхнього боку [7, с. 7]. Таким чином, можемо пересвідчитися у тому, що кримінологічне значення застосування статті КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи, полягає, насамперед, у запобіганні вчиненню порушення режиму утримання в місцях позбавлення волі, ефективному застосуванню дисциплінарної практики як засобу забезпечення дотримання режимних вимог, чим досягається мета кримінально-

виконавчого законодавства.

Звернімося до оцінки проблем кваліфікації об'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 391 КК України, під кутом зору кримінально-виконавчого законодавства. Справа в тому, що існує чимало спірних та невизначених питань, які стосуються підстав визначення об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

Теорією кримінального права чітко сформовано ознаки об'єктивної сторони будь-якого кримінального злочину, до основної такої ознаки належить і діяння особи [4, с. 113]. Оскільки йдеться про діяння, яке вчиняється в місцях позбавлення волі, то прослідковується тісний взаємозв'язок з кримінально-виконавчим законодавством, адже саме воно регулює відносини, котрі виникають у сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Тому розглянемо детальніше проблемні питання, що стосуються ознак об'єктивної сторони з погляду нормативно-правової регламентації виконання покарань, які пов'язані з позбавленням волі. На що, перш за все, треба звернути увагу, то це на те, що дане суспільно-небезпечне діяння може мати місце тільки в установах виконання покарань, до яких згідно зі ст. 11 КВК України належать: 1) арештні доми; 2) кримінально-виконавчі установи; 3) спеціальні виховні установи. Однак на практиці, через низку невідповідностей у диспозиції даної статті з нормами КВК України, вона застосовується виключно до засуджених, котрі відбувають покарання у виправних колоніях. Як слушно з цього приводу зазначали О. Колб та В. Коваленко, зміст цієї правової норми в умовах сьогодення (зокрема прийняття нового Кримінально-виконавчого кодексу України) не повною мірою співвідноситься з окремими положеннями чинного кримінально-виконавчого законодавства, що призводить як до неправильної кваліфікації цього виду злочинів, так і до численних порушень законних прав та інтересів різноманітних суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності [3, с. 207]. Це пов'язано із тим, що протиріччя між нормами кримінального, кримінально-виконавчого і навіть адміністративного права не дозволяють застосовувати її у рамках принципу законності по відношенню до засудженого. Зокрема, підставою для її застосування є вчинення засудженим злісної непокори законним вимогам адміністрації установи виконання покарань.

По-друге, аналізуючи результати наукових досліджень та моніторингу дотримання прав засуджених, які проводяться міжнародними та громадськими організаціями, можна констатувати, що всі вони єдині у своїх переконаннях та висновках щодо недосконалості юридичного терміна «злісна непокора». Посилаючись на брак чіткої правової регламентації та формальної визначеності, які саме дії засудженого слід констатувати як злісну непокору, вони спираються на тлумачення норми, яке міститься у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі», яка дає, до речі, наближене розуміння дій, що має вчинити засуджений [10, с. 343]. Проте практика свідчить, що нерідко адміністрація установи виконання покарань зловживає своїми повноваженнями, а це призводить до необґрунтованого застосування до засудженого як дисциплінарних стягнень, прямо передбачених у диспозиції ст. 391 КК України, так і самої статті КК України. Б'ють на сполох і правозахисники, котрі вважають, що будь-яка особа, яку адміністрація виправної колонії називає злісним порушником режиму утримання, може бути піддана кримінальному переслідуванню за ознаками кримінального злочину на абсолютно законних підставах. І це дає можливість додати певний термін ув'язнення до того строку, що його вже майже відбув засуджений [1]. На їхнє переконання, має місце не тільки порушення закону, але й посилення каральної репресії до засуджених.

В. Коваленко та О. Колб, розглядаючи окреслене нами поняття, відзначають логічний взаємозв'язок між самим явищем непокори вимогам адміністрації в особі певного її

представника та його повноваженнями й слушно зазначають: не треба ототожнювати такі правові категорії, як «функції адміністрації УВП» та «посадові повноваження» відповідних осіб, адже функції органу ширші за функції окремо взятої посадової особи [3, с. 209].

На противагу їм, Ю. В. Орел, досліджуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 391 КК України, діходить висновку про те, що зміст поняття «злісна непокора законним вимогам адміністрації виправної установи» розкривається через поняття «непокора законним вимогам адміністрації виправної установи», при цьому непокора законним вимогам адміністрації виправної установи може бути вчинена шляхом дії або бездіяльності, що залежить від конкретної ситуації взаємодії суб'єктів відносин [6, с. 13]. Таким чином, під час оцінювання «злісності» непокори слід прив'язуватися до оцінки ситуації, яка передувала вчиненню окремо узятого діяння. Здійснивши аналіз причин протиправної поведінки та підстав, які передують учиненню правопорушень, ми можемо виходити з того, що під непокорою законним вимогам адміністрації виправної установи слід розуміти порушення засудженим установленого законом порядку відбування покарання, тобто недотримання приписів нормативно-правових актів, у яких містяться вимоги до поведінки засуджених (КВК України, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань). Це має важливе значення, адже кожен засуджений прибувши до установи виконання покарань, обов'язково ознайомлюється зі змістом Правил, про що робиться відповідний запис до особової справи й програми індивідуально-виховної роботи. Крім того, тут має місце органічне поєднання об'єктивної та суб'єктивної сторони злочину, що сприяє правильній кваліфікації діянь надалі.

Безперечно, заслугоує на увагу й позиція, відповідно до якої поняття «злісної непокори» тісно співвідноситься з поняттям особи, яка вчиняє дане діяння. Так, З. В. Журавська пропонує під злісним порушенням режиму відбування покарання розуміти умисні діяння (дію чи бездіяльність), які вчиняє засуджений до позбавлення волі та які містять у собі хоча б один із елементів, що становить зміст поняття «злісний порушник установленого порядку відбування покарання», визначеного в ст. 133 КВК України [2, с. 153]. Не зважаючи на намагання автора слушно віднайти поняття злісного порушення установленого порядку відбування покарання, яке формально не міститься у КВК України, вбачається за доцільне погодитися з іншою науковою думкою, відповідно до якої положення ст. 133 КВК та ст. 391 КК України щодо визнання злісності проступку не тотожні, тому неправильне їх розуміння нерідко приводить до хибної кваліфікації даної категорії злочинів і до порушень прав засуджених [11, с. 40].

Підсумовуючи зазначене, додамо, що вже неодноразово наголошувалося на необхідності перегляду змісту даної правової норми та приведенні її у відповідність до сучасних правових реалій, аби уникнути існуючих протиріч як у кваліфікації діяння, так і самому порядку притягнення засуджених до кримінальної відповідальності.

Висновки. Зрештою, дослідження теоретичних та практичних аспектів об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України, дає підстави зробити такі висновки: застосування даної норми має важливе запобіжне значення, а виважене її застосування сприяє зменшенню рівня злочинності в місцях позбавлення волі, адже відчуття неминучості відповідальності за допущені порушення режиму тримання, які можуть бути здійснені у майбутньому, приводить до стримувального ефекту у поведінці засудженого. Незважаючи на численні спроби науковців, правозахисників та практиків, спрямовані на удосконалення чинного механізму притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за даною статтею КК України, проблемними залишаються саме ті питання юридичної оцінки діянь, які становлять об'єктивний бік даного злочину. Належної юридичної конструкції потребує поняття «злісності» як оцінної категорії. Вважаємо за доцільне розробити та

законодавчо закріпити критерії, що змістовно сформулюють дане поняття; доцільно також підтримати позицію, де під поняттям «непокори законним вимогам адміністрації виправної установи» слід розуміти порушення засудженим установленого законом порядку відбування покарання, тобто недотримання вказівок нормативно-правових актів, у яких містяться вимоги до поведінки засуджених (КВК України, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань).

Список використаних джерел:

1. Діденко Андрій. Розпишися за новий строк /Дзеркало тижня [Електронний ресурс] /Діденко Андрій. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/LAW/rozpishisya_za_noviy_strok.html
2. Журавська З.В. Кримінально-правові та віктимологічні засади протидії злочинності в місцях позбавлення волі / З. В. Журавська // Держава та регіони : наук.-вироб. журн. – 2010. – № 3. – С. 152–157.
3. Коваленко В. Кримінально-правові засоби боротьби зі злісною непокорою засуджених законним вимогам адміністрації виправної колонії / В. Коваленко, О. Колб. – Право України. – № 9. – 2009 – С. 206–212.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник /[Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін.] /за ред. В.В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид.]. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
5. Лукашевич С.Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право /С.Ю. Лукашевич. – Х., 2001. – 20 с.
6. Орел Ю.В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право /Ю.В. Орел. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
7. Плужник О.І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О. І. Плужник. – К., 2003. – 20 с.
8. Про організацію виконання рішення колегії Державної пенітенціарної служби України від 11.11.2011 № 10РК: наказ Державної пенітенціарної служби України № 525 від 18.11.2011 року. – 25 с.
9. Про організацію виконання рішень колегії Державної пенітенціарної служби України від 14.02.2013 №1 РК: наказ №101/ОД-13 Державної пенітенціарної служби України від 19.02.2013. – 30 с.
10. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі, Пленум Верховного Суду України від 26.03.1993 р. № 2 : зб. Постанов Пленуму Верховного суду України у кримінальних справах станом на 1 березня 2007 /[упорядн. Гуторова Н.О., Житний О.О.]. – Х.: Одіссей, 2007. – 552 с.
11. Созанський Т.І. Щодо питання вдосконалення положень ст. 391 КК України /Т.І. Созанський, М.М. Сенько: матеріали. Міжнародного симпозіуму [Кримінальний кодекс України – 10 років очікувань], (23–24 вересня 2011 р) /Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2011. – С. 39–41.

12. У Верховному Суді України розглянуто проект Закону України 2008. – № 19. – С. 144–148.
13. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України (щодо узгодження з нормами Кримінально-виконавчого кодексу України) (реєстр. № 2073 від 14 лютого 2008 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/73a0947d881b9949c225740900389d89?OpenDocument>
14. Яцишин М.М. Регламентация правового статуса засужденных за вчинені злочини у місцях позбавлення волі (повторні злочини) / М. М. Яцишин. – Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). –

КОЛОМІЄЦЬ Н. В.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного,
господарського і кримінального права
(Чернігівський державний інститут
економіки і управління)

ОСОБЛИВОСТІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Розглядається роль кримінально-виконавчої характеристики засуджених за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків та особливостей її застосування для ресоціалізації таких категорій ув'язнених.

Ключові слова: ресоціалізація, засуджені, наркотичні засоби, установи виконання покарань.

Рассматривается роль уголовно-исполнительной характеристики осужденных за преступления в сфере незаконного оборота наркотиков и особенностей ее применения для ресоциализации таких категорий заключенных.

Ключевые слова: ресоциализация, осужденные, наркотические средства, учреждения исполнения наказаний.

This paper examines the role of penal characteristics convicted of crimes related to drug trafficking, and especially its application for re-socialization of the following categories of prisoners.

Key words: resocialization, prisoners, drugs, penal institutions.

Вступ. У загальних положеннях Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України визначено основні засади кримінально-виконавчого законодавства України. Серед мети й завдань кримінально-виконавчого законодавства, його дії у просторі й часі, підстав і принципів виконання й відбування покарання чільне місце належить основним засобам виправлення та ресоціалізації засуджених. Важливим прикладним аспектом їх застосування, на наш погляд, є те, що всі вони мають застосовуватися з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки, мотивів учиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Кримінально-виконавча характеристика в нашому розумінні є своєрідним індикатором їх застосування, оскільки віддзеркалює ті особистісні зміни в поведінці засудженого протягом строку перебування в УВП. Із розвитком науки кримінально-виконавчого права посилюється

